TAK VREDE
GENT

SHANTI

Maandelijkse nieuwsbrief voor levensvernieuwing en algemene broederschap door vergelijkende studie van wijsbegeerte, godsdiensten, wetenschap en esoterie

JAAR 2023 - NUMMER 1 – JANUARI 2023

Belgische Theosofische Vereniging vzw
Hoofdzetel: Geuzenplein 8 te 1000 BRUSSEL

Doelstellingen van de Theosofische Vereniging:

1. **Het vormen van een kern van de universele broederschap der mensheid, zonder onderscheid van ras, geloof, geslacht, kaste of huidskleur**
2. **Het aanmoedigen van de vergelijkende studie van godsdiensten, wijsbegeerten en wetenschappen**
3. **Het onderzoeken van de onverklaarbare wetten die in de natuur besloten liggen en van de vermogens die in de mens sluimeren**

De vereniging is niet-sektarisch en bestaat uit zoekers naar inzicht. Haar eenheid berust niet op een gezamenlijk beleden geloof of wereldbeschouwing maar op een gezamenlijk streven naar waarheid.

Missie van de Theosophical Society (Adyar)

Het dienen van de mensheid door het ontwikkelen van een zich steeds verdiepend inzicht in, en verwerkelijking van de tijdloze wijsheid, spirituele zelfrealisatie en de eenheid van alle leven.

Activiteiten Tak Vrede: iedere maandag van de maand (behalve de 5de) van 19.30u tot 21.30u. .

Locatie: ***Kollekasteel, Groenestaakstraat 66-68 te 9030 Mariakerke***

Ter info: Sinds september 2022 zijn de voorwaarden voor gebruik van een zaaltje in het Kollekasteel gewijzigd. Om deels de energiekosten te betalen wordt nu een klein bedrag aan huur gevraagd. Iedereen is van harte welkom om gratis en vrijblijvend deel te nemen aan de activiteiten van Tak Vrede. Giften als steun voor de goede werking van de Loge zijn steeds welkom!

02/01/2023: Geen bijeenkomst

09/01/2023: Studie: De Sleutel tot de Theosofie

16/01/2023: Vrede

23/01/2023: Studie: De Sleutel tot de Theosofie

Meer informatie over het programma: **https://ts-belgium.be**

V.U. : Tak Vrede, p/a Geuzenplein 8, 1000 Brussel - Email: **tak.vrede@ts-belgium.be**

Bescherming persoonsgegevens: *Alle informatie over de Belgische wet bescherming van de persoonlijke levenssfeer van 8 december 1992 en de* AVG EU, te bekomen via email: info@ts-belgium.be

Vrijheid van denken

De Theosophical Society heeft zich wijd en zijd over de wereld verspreid en leden van alle religies zijn en worden er lid van zonder dat ze de specifieke dogma's, leringen en geloofsovertuigingen van hun eigen geloof opgeven. Daarom is het wenselijk het feit te benadrukken dat er geen enkele lering, geen enkele mening is, door wie ook onderwezen of gekoesterd, die in enig opzicht voor enig lid van de Vereniging bindend is, dat er geen lering, mening is die niet vrijelijk door enig lid mag worden aangenomen of verworpen. Instemming met haar drie doeleinden is de enige voorwaarde voor lidmaatschap.

Geen leraar of schrijver, van H.P. Blavatsky tot nu toe, heeft enige autoriteit om zijn leringen of opvattingen op te leggen aan leden. Elk lid heeft evenveel recht om zich te verbinden aan elke school van denken welke hij/zij wenst te kiezen, maar hij/zij heeft geen recht om die keuze aan een ander op te dringen.

Noch een kandidaat voor enig werk, noch enige stemgerechtigde kan onverkiesbaar gemaakt worden of het stemrecht verliezen wegens enige opvatting die hij/zij heeft of wegens het lid zijn van een school van denken waartoe hij/zij zou behoren. Meningen of opvattingen geven geen recht op voorrechten en kunnen evenmin aanleiding zijn om strafmaatregelen te nemen.

De leden van de 'General Council' vragen elk lid van de Theosophical Society ernstig om deze fundamentele principes van de Theosophical Society te verdedigen, te handhaven en er naar te handelen, en ook onbevreesd zijn eigen recht te doen gelden op vrijheid van denken en van meningsuiting, binnen de grenzen van hoffelijkheid en rekening houdend met anderen.

Resolutie goedgekeurd in 1924 door de General Council van de Theosophical Society Adyar

Van alle vereísten ís LIEFDE de belangrijkste,
want als die sterk genoeg is ín de mens,
dan dwíngt zíj hem om alle andere vereísten te verwerven,
en zonder haar zouden alle andere nooít voldoende zíjn.

Drie wegen, één Pad
Aan de voeten van de Meester
Liefde - p217

Shanti januari 2023:	**Pagina**
J.J. Poortman	**3**
Belgische Theosofische Vereniging	**11**

J.J. Poortman

Christian Vandekerkhove

In het jaar 2020 was het precies een halve eeuw geleden dat de filosoof en theosoof Johannes Jacobus Poortman overleed. Velen zullen hem kennen als de vader van het "Hylisch Pluralisme" of de meervoudigheid van de stof. Als hommage aan deze grote man verschenen in dat jaar een aantal artikels in de nieuwsbrief van Loge Open Paradigma.

Teksten van zijn hand zullen verbatim worden gepubliceerd behoudens, waar nodig, enige actualisering van de spelling.

Wie is Professor Poortman?

Johannes Jacobus Poortman (1896-1970) werd als zoon van Johannes Jacobus Poortman (1854-1925) en Adriana Petronella Hoorweg (1855 -1932) geboren in Rotterdam op 26/4/1896. Zijn gezondheid is heel zwak en zijn vader, een zakenman in granen, zorgt dat hij zijn leven lang van een financiële onafhankelijkheid kan genieten, zodat hij zich aan zijn studie kan wijden, zonder zich met het inkomen te moeten inlaten.

In 1915 wordt hij lid van de Theosofische Vereniging en lid van de Doopsgezinde Gemeente.

In 1917-1918 studeert hij wijsbegeerte onder leiding van Prof. Robert Casimir. Van 1918 tot 1922 studeert hij filosofie en psychologie onder Prof. Gerardus Heymans aan de Universiteit te Groningen, alwaar hij in 1919 zijn Licentiaat behaalt.

In 1920-1921 is Poortman voorzitter van de Groningse Vereniging voor Wijsbegeerte en Secretaris van de Faculteitsvereniging van Letteren en Wijsbegeerte. In dat jaar begint hij met zijn steekkaarten van de bibliografie der wijsbegeerte.

In 1923 wordt hij bestuurslid van de Haagse Vereniging voor Wijsbegeerte. In 1924 wordt hij lid van de Vrij-Katholieke Kerk.

Gerardus Heymans

Prof. Heymans, die zelf onder invloed stond van Gustav Thedoor Fechner, de vader van de Psychofysica, zal Poortman sterk beïnvloeden, hoewel deze zich gedeeltelijk van Heymans' visies distantieert.

Toen Prof. Heymans in 1925 met pensioen ging, werd hij opgevolgd door Prof. Leo Polak, een andere leerling van Heymans. Deze kon geen vrede nemen met de poging van Poortman om het paranormale element in de filosofie te integreren en weigerde Poortmans "Tweeërlei subjectiviteit" als doctoraalscriptie te aanvaarden. Daarom promoveerde Poortman pas vele jaren later.

In 1928-1929 heeft hij achtereenvolgens colleges gevolgd aan de universiteit van Hamburg bij Cassirer, Stern, Görland, en anderen. In 1929-1930 volgt hij colleges in Parijs aan de Sorbonne en het Institut Catholique. In 1930 volgt hij in het zomersemester colleges in Genève en neemt deel aan het Filosofisch Congres in Oxford.

Gustav Theodor Fechner

In 1932 onderzoek en publicaties inzake genealogie. Van 1932 tot 1938 is hij lid van de Raad van Bestuur van de Nederlandse Society for Psychical Research, waarvan hij in 1920 medeoprichter zou zijn (dit gegeven zou moeten worden geverifieerd!). Deze vereniging was opgericht naar het model van de SPR in Londen, de SPR in Amerika en het Institut Métapsychique in Parijs. Het is ook in die periode dat in Nederland, als een der eerste landen ter wereld, de parapsy-

chologie vaste voet krijgt aan de universiteit. Prof. Dietz geeft in 1932 colleges in Leiden en Prof. Tenhaeff in 1933 in Utrecht.

In 1935-36 is hij Research Fellow in Philosophy in het Harvard College, Cambridge, Massachusetts.

Van 1938 tot 1959 is hij mederedacteur van Theosofia, tijdschrift van de Theosofische Vereniging, Nederlandse Afdeling. In 1936 wordt hij archivaris van het in te richten Archief van de Theosofische Vereniging Nederlandse Afdeling. In 1937 doet hij een oproep aan alle theosofische loges in Nederland om fotomateriaal en documenten op te zenden.

Vanaf 1937 Secretaris van de Kommissie tot inrichting van een archief van de Nederlandse Diocese van de Vrij-Katholieke kerk. Hij is overigens de eerste die opmerkt dat de Vrij-Katholieke Kerk een verzoeningsbrug kan vormen tussen de Katholieke en de Protestantse godsdienst.

In 1937 volgt hij nog colleges in Wenen. Op 15/11/1937 viert de Oostenrijkse Afdeling der Theosofische Vereniging haar 25 jarig bestaan. Poortman is aanwezig en brengt de gelukwensen over van de Nederlandse Afdeling. 1937-1938 Secretaris van de redactie van het Tijdschrift voor parapsychologie.

Van 1938 tot 1959 is hij Bibliothecaris van de Theosofische Vereniging Nederlandse Afdeling.

Na zijn ontslag als Bibliothecaris helpt hij nog mee bij de redactie van het tweede supplement van de catalogus der bibliotheek. Hij stuurde eveneens zo nu en dan nog een boek op voor de collectie.

Van 1939 tot 1943 is hij bestuurslid van de Vrij-Katholieke Gemeente in Den Haag en de Stichting Sint Albaans Kerkgebouw.

Van 1941 tot 1944 doet hij biografische en bibliografische onderzoekingen voor zijn Repertorium der Nederlandse Wijsbegeerte.

Op 30 juli 1941 trouwt hij met Dra. A.W.D. Smelt, dochter van Ds. H. Smelt, Nederlands Hervormd predikant te Druten.

In 1942 richt hij met Prof. Dr. F. Sassen de Nederlandse Wijsgerige Verzameling, als onderdeel van de Amsterdamse Universiteitsbibliotheek.

1949 Doctoraal examen op Tweeërlei Subjectiviteit, bij H.J. Pos en H.M.J. Oldewelt, aan de Universiteit van Amsterdam.

Van 1944 tot 1950 is Poortman mederedacteur van de Winkler Prins Encyclopedie voor de 6de editie, als redacteur van de wijsgerige rubriek.

Van 1945 tot 1953 was Poortman privaatdocent in *de kennis-theoretische grondslagen der metafysica* aan de Universiteit van Leiden.

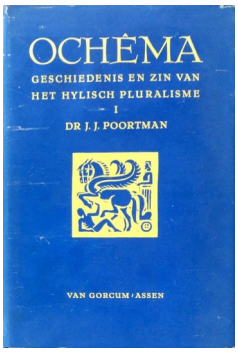

Op 30 november 1954 verkreeg hij zijn Doctoraat in de Letteren en Wijsbegeerte op *Ochêma I*, aan de Universiteit van Amsterdam, bij H.J. Pos.

7 Oktober 1946 in Leiden, Academisch oratie ter aanvaarding van zijn ambt als docent over *De mogelijkheid van de metafysica*.

Van 1954 tot 1968 was Poortman bestuurslid van het Nederlands Theosofisch Research Centrum. In 1963 telt het Centrum volgende groepen:

Een historische groep o.l.v. W.C. Burger
Een groep “Oude Mysteriën” o.l.v. Ir. B. Wouters
Een groep “Theosofie en Natuurkunde” (vroeger “atoomleer”), o.l.v. Ir. H.E. Ch. Poortman
Een medische groep o.l.v. Dr. J.G. Haas

In 1968 wordt het Nederlands Theosofisch Research Centrum door haar eigen bestuur opgeheven, wegens gebrek aan begrip en daadwerkelijke steun van de Theosofische Vereniging voor haar streven naar “gemeenschappelijke verantwoording”. Het saldo van de kas van het Centrum wordt aan de Vereniging overgemaakt.

Reeds voor de eerste wereldoorlog was op het Theosofisch Congres in Budapest voorgesteld een internationale wetenschappelijke instelling in het leven te roepen, dat zou gebaseerd zijn op de theosofische principes. In 1925 op het Stercongres te Ommen, dat vanaf dit jaar geregeld door Poortman

werden bezocht werd definitief beslist een Theosofische Werelduniversiteit op te richten. Er zouden in vele landen dergelijke universiteiten worden opgericht maar in de 1ste plaats in Adyar, Sidney en Nederland. Deze universiteiten zouden volledig ondogmatisch zijn en aan geen enkele leer onderworpen. In 1927 werd J.J.Poortman reeds bestuurslid van de Nederlandse Associatie voor de Theosofische Werelduniversiteit. Zoals we weten, is de Universiteit er nooit echt gekomen.

Rond 1920 werd nochtans gestart met de voorbereidende leergangen: "Intusschen is opgericht "Het Nederlandsch Ashrama", waarvan voortaan de leergangen en conferenties, door de Nederlandsche Associatie voor de Theosophische Werelduniversiteit te organiseren", zullen uitgaan.

Dit ashrama is dus op te vatten als een theosofische academie in Nederland gesticht ter voorbereiding van de (internationale) Theosophische Werelduniversiteit," De Nederlandse Associatie voor de Theosofische Werelduniversiteit was zelf aangesloten bij de Broederschapsfederatie, die in 1918 werd opgericht "met het doel de geestelijke stroomingen van dezen tijd, die, ieder op eigen manier, de broederschap onder de menschen trachten te bevorderen, met elkaar in contact te brengen, opdat ze elkaar beter leeren waardeeren en zooveel mogelijk samenwerken voor het bereiken van haar gemeenschappelijke doel. (…)alle menschen als broeders te beschouwen en er naar te streven ons denken, voelen en handelen daarmede in overeenstemming te brengen."

Op 12 juni 1929 wordt door de Nederlandsche Associatie voor de Theosofische Werelduniversiteit in samenwerking met de Amsterdamse Studentenvereeniging (Natuur Philosophische Faculteit) en de Technologische Faculteiten in Nederland een reeks van drie lezingen gehouden door de Indiase geleerde Prof. Dr. Sir Jagadis Chandra Bose over zijn wereldschokkende experimenten.

In 1932 is het Theosophical World University Quarterly Bulletin haar vierde jaargang ingegaan. Later werd ook het voorbereidend Lyceum opgericht. Dit werd overigens in 1941 door de bezetter opgeheven. In 1949 is er sprake van obligaties van de Nederlands Indische Afdeling der Theosofische Werelduniversiteit.

Na de oorlog werd gezocht naar mogelijkheden om het werk weer te hervatten en aldus werd op 30 mei 1956 de Stichting Proklos opgericht. Technisch gebeurde dit door een statutenwijziging van de stichting "Het Theosofisch Lyceum in Naerdinclant", die voor de oorlog het Theosofisch Lyceum Drafna heeft beheerd.

De statutaire bedoeling van de Stichting Proklos was, "het bevorderen van onderwijs en opvoeding, speciaal in de geest van de theosofie".

Twee jaar later, op 30 mei 1958, werd de Stichting Proklos, bij Koninklijk Besluit "aangewezen als bevoegd om aan de Rijksuniversiteit te Leiden, een bijzondere leerstoel te vestigen, opdat door de daarvoor te benoemen hoogleraar onderwijs zal worden gegeven in de metafysica in de geest van de Theosofie". De eerste hoogleraar die deze leerstoel bezette, was dus Prof. Dr. J.J.Poortman, van 1958 tot hij in 1966 moest aftreden i.f.v. de maximumleeftijd van 70 jaar. Bij zijn aanvaarding gaf hij de Academische Oratie d*e wijsgerige projectie*. Hij werd opgevolgd door Prof. Dr. Hein Dubbink (1910-2001). Deze ging op rust in 1975 en werd op zijn beurt opgevolgd door Prof. Dr. Wim Van Vledder. Toen deze in 2000 met pensioen ging, was de leerstoel enkele jaren onbezet, maar deze leemte werd opgevuld door de benoeming van Prof. Dr. Hans Gerding van 2004 tot 2013, die, ook wegens de wettelijke maximumleeftijd moest aftreden. Daarna werd geen geschikte opvolger voor de leerstoel meer gevonden.

Poortman overleed op 21 december 1970 in Den Haag. Zijn werk, in het bijzonder wat betreft *het Hylisch Pluralisme* is klassiek geworden.

(uit: Christian Vandekerkhove: Johannes Jacobus Poortman, het Hylisch Pluralisme en de Multicorporaliteit als mogelijk epistemologisch sluitstuk in de kloof tussen Wetenschap en Religie en tussen de Religies onderling. Proefschrift aan de Faculteit voor Vergelijkende Godsdienstwetenschappen, Wilrijk, Academiejaar 2005-2006.)

In het eerste deel gaven we een korte biografie van Poortman. Vanaf nu zullen we uittreksels uit zijn eigen werk geven.
Als eerste hebben we gekozen voor het begin van het tweede hoofdstuk van zijn werkje Theosofie en Christendom.

Theosofie als syncretisme

Zowel in de wijsbegeerte als in de godsdienstwetenschap spreekt men van "*syncretisme*".

In de wijsbegeerte is syncretisme ongeveer een synoniem van "eclectisme". De eclecticus is degene, die uitleest, die uit het ene stelsel dit denkbeeld neemt en uit een ander systeem die gedachte en ze tot een vaak niet erg geslaagd geheel verenigt. Elders hebben wij er op gewezen, dat *ieder* wijsgeer gedachten van andere denkers opneemt in zijn stelsel; géén van hen is volkomen oorspronkelijk. Waar het om gaat, is of het resultaat een organisch geheel vormt. Zo opgevat is er ook een juist eclectisme, dat niet verwerpelijk is[1]. Maar toegegeven moet worden, dat de term eclectisme meestal in ongunstige zin gebruikt wordt van een standpunt, dat heterogene, hier en ginder samengeraapte elementen in zich bevat. En ook wanneer "syncretisme" als synoniem van eclectisme in de wijsbegeerte wordt gebruikt, heeft het meestal die minder gunstige bijklank. Wij laten nu verder het wijsgerig syncretisme rusten en wenden ons nu tot de godsdienstwetenschap. Aldaar heeft "syncretisme" de betekenis van: *vermenging van godsdiensten* of van godsdienstige motieven. De afleiding van het woord ligt enigszins in het duister – zij zou op een zekere eigenschap van de Kretenzers teruggaan -; een feit is echter, dat de uitdrukking reeds in de oudheid in de zin van religieuze vermenging werd gebezigd.

Santa Maria sopra Minerva te Rome

In de wetenschap van de godsdienst wordt er op gewezen, dat het religieus syncretisme een zeer algemeen verschijnsel is. Ook religies worden niet geheel nieuw geschapen en, ondanks het oorspronkelijk kunnen van hun stichters, bouwen deze meestal op bestaande cultusvormen voort. Wie te Rome op een kerk leest: "Santa Maria sopra Minerva", wordt herinnerd aan het feit, dat vele Christelijke kerken gesticht zijn op de plaats van "heidense" heiligdommen. Dat het niet bij het gebruik maken van centra van eredienst en magnetisme bleef, blijkt daaruit, dat de geboorte van Christus oorspronkelijk in het geheel niet op 25 december gevierd werd, welke datum echter wel die was van het heidense Joelfeest. Deze voorbeelden betreffen nu onderdelen. Maar de Christelijke Mis heeft voorgangers in Voor -Aziatische godsdiensten; als een geheel beschouwd heeft het Christendom – men denke aan het Oude Testament! – belangrijke momenten van de Joodse religie in zich opgenomen en evenzo heeft de Islam zowel Joodse als Christelijke gedachten verwerkt.

Komt het syncretisme op godsdienstig terrein dus algemeen voor, meer in het bijzonder duidt men daarmee de religieuze situatie aan tijdens de Romeinse keizertijd.

Ook die had echter een voorgeschiedenis. De veroveringen van Alexander de Grote hadden de Griekse cultuur in contact gebracht met die van Voor-Azië. Daardoor werd bij de Grieken en anderen reeds bestaande neiging, om in goden van andere volken de eigen te herkennen, nog versterkt. Baäl, Zeus en Jupiter – men beschouwde hen als één en dezelfde god, waarvoor lokaal een enigszins gespecificeerde eredienst ontstaan was. Het bleef niet bij herkennen in het bestaande: zo riep bijvoorbeeld Ptolemaeus I (283 VC overleden) in Egypte een cultus van Serapis in het leven, die Grieken en Egyptenaren in één eredienst bedoelde te verenigen.

Dit alles trad nu nog veel sterker naar voren in de eerste eeuwen van onze jaartelling. De vermenging en uitwisseling tussen de verschillende in het Romeinse rijk voorkomende godsdiensten was zeer levendig. De Romeinse legers hadden Oosterse godsdiensten naar Rome gebracht. De veel beoefende

astrologie theoretiseerde over de overeenkomst van de goden in verschillende culten. Men was in het algemeen verdraagzaam; iemand kon priester zijn in meer dan één ritus. Van de heilige boeken van *verschillende* godsdiensten werd als openbaringsbron gebruik gemaakt.

De gelovigen werden ingewijd in een of meer mysteriescholen. De neoplatonische filosofie trachtte deze gehele ontwikkeling in één systeem samen te vatten. Zij stelde een hiërarchie van goden op.
Terwijl bovengenoemde verschijnselen typerend voor het polytheïsme zijn, kwamen het neoplatonisme en het verwante neo-pythagorisme tot een monotheïsme als overkoepeling der godenhiërarchie.

Plotinus (204-270) bijvoorbeeld, stelde boven de gehele veelheid hetzij der aardse dingen of van de vele goden het beginsel van het *Ene*, tot hen, dat boven alle tegenstellingen verheven is en de wereld als een emanatie uit zich voortbrengt. Van dit neo-platonisme is via Augustinus indirect veel in de Christelijke kerk overgegaan.

In het algemeen deed het Christendom echter aan deze versmelting van en uitwisseling tussen de godsdiensten niet mee.

Alleen de Christelijk-gnostieke stromingen vormen op die regel een uitzondering.

De theosoof hoort hier bekende klanken. De verdraagzaamheid tussen de verschillende godsdiensten, het zoeken van de eenheid achter hen – het zijn ook zijn programmapunten. Is de Theosofie dan eenvoudig syncretisme te noemen? Zij is waarschijnlijk méér.

Wat is het onderscheid tussen dit syncretistisch-theosofische standpunt en het positief-christelijke? Wij willen op deze vragen eens ingaan en zullen dit doen o.a. aan de hand van de in 1937 gehouden Intreerede van prof. Dr. H. Kraemer als hoogleraar in de godsdienstgeschiedenis en de fenomenologie van de godsdienst te Leiden.

"De wortelen van het syncretisme".

Van positief-Christelijke zijde wordt in deze oratie juist op de verhouding van Christendom en syncretisme ingegaan.

Prof. Kraemer

Prof. Kraemer schetst hier eerst het syncretisme in het algemeen en vervolgens dat tijdens de Keizertijd (dat altijd typerend wordt geacht), maar dan gaat hij verder. Ook in het huidige Oosten wordt, zo zegt hij, een wijd verbreid syncretisme aangetroffen. Er is daar een brede, tamelijk veelvormige volksreligie, maar deze wordt doortrokken door een hogere, universele religie. Dat is bijvoorbeeld het geval in India, waar o.a. de Vedanta-filosofie een monisme leert boven het veelgodendom, dus juist zoals het Neo-platonisme een monistische overkoepeling ontwierp boven het antieke polytheïsme. De Indische mystiek – bv. der bhakti's – ziet prof. Kraemer in analogie tot de Hellenistische mysteriediensten. Ook de filosofie van het Mahayana-Boeddhisme en het Neo-Confucianisme van Tsjoe Sji geven een achtergrond voor de volksreligie. In China wordt dit wel geformuleerd in de uitspraak: "han san wei ji", d.w.z. "China omvat drie godsdiensten – nl. Confucianisme, Taoïsme en Boeddhisme – en toch zijn deze drie slechts één". In overeenstemming daarmee nemen duizenden in China aan de riten van alle drie godsdiensten deel. Prof. J.J.M.de Groot, de bekende Leidse sinoloog, heeft over de uitleg van de genoemde zin een boek "Universismus"[2] geschreven.

Achter die drie godsdiensten, maar vnl. aanknopende bij de Tao-conceptie, ligt volgens hem voor de Chinees de godsdienst van het Universum, het heelal. – Prof. Kraemer, die van huis uit geen theoloog is, maar Indische letteren heeft gestudeerd en voor de Zending in Ned. Indië heeft vertoefd, voegt er aan toe: ook van de Javaan hoort men – ondanks de verbreiding van de islam op Java – hardnekkig de uitdrukking: "Sedaja agami sami kémawon", d.w.z.: "alle godsdiensten zijn per slot van rekening gelijk". Prof. Kraemer komt dan tot de merkwaardige stelling: zowel in de late Antieke Oudheid, de tijd van het Hellenisme dus, als thans in het Oosten staan dezelfde machten of verschijnselen tegenover elkaar: syncretisme enerzijds, Christendom anderzijds.

Gerardus Van der Leeuw

Als derde vorm van syncretisme kan men daaraan toevoegen: *de moderne theosofie*. Prof. Kraemer noemt deze niet, maar bijvoorbeeld Prof. Dr. Van der Leeuw schrijft in zijn "Phänomenologie der Religion"[3], dat de half of geheel occulte stromingen, die in onze tijd onder de naam theosofie, antroposofie, christelijke wetenschap en soefisme optreden een parallel-verschijnsel vormen van het syncretisme van de Romeinse keizertijd[4].

Prof. Kraemer is het natuurlijk niet met het standpunt van het syncretisme eens. Hij behoort echter, evenals Prof. Van der Leeuw, tot die wetenschappelijke theologen, die de godsdienstgeschiedenis moeten onderzoeken en doceren en dit doen met een grote objectiviteit, zodat ook de gunstige trekken van de godsdienstige stromingen, waarmee zij van mening verschillen, helder naar voren komen. Vervolgens geven zij dan blijk van hun afwijkende opinie.

Het is nu interessant om na te gaan, waarom die syncretistische opvatting, waarvan de tolerantie en het zoeken naar een eenheid, een synthese van de godsdiensten, velen sympathiek zullen voorkomen, door hem wordt verworpen.

De instemming van de theosoof met het syncretisme staat immers niet bij voorbaat vast; de kritiek van theologen als Prof. Kraemer daarop kan wel zeer goede gronden hebben; ten slotte zijn er vele theosofen, die zich Christenen noemen: is het, kan men vragen, nodig om een zo sterke tegenstelling tussen syncretisme en Christendom te construeren?

Bij zijn kritiek op het syncretisme gaat Prof. Kraemer van de volgende gedachten uit. Als de belangrijkste indeling van de godsdiensten ziet hij die in *profetische*, die zich op openbaring funderen en in *naturalistische*, die op de zelfverwerkelijking uit zijn.

De openbaring ontbreekt weliswaar niet geheel bij de naturalistische – dat zijn alle primitieve godsdiensten en de grote van India en Oost-Azië – en evenzo komt het motief der zelfverwerkelijking wel voor binnen het Christendom, maar alleen dit (blijkbaar ook min of meer de Joodse religie en de Islam) maakt werkelijk ernst met de openbaring, wat men samen kan vatten in de tekst: "Luister, Israël, Jahwe is onze God, Jahwe alleen".[5,6]. De naturalistische religies zouden eigenlijk buiten openbaring kunnen; zij zijn niet theo-, maar antropo-centrisch. Dit onderscheid tussen de godsdiensten staat in verband met tweeërlei conceptie van leven en wereld: een profetische conceptie, die steunt op de Bijbel, in wezen dualistisch is, d.w.z. een kloof ziet tussen de wereld en God als het transcendente en daartegenover de naturalistische conceptie, zoals bijvoorbeeld het Chinese universalisme, waar Prof. De Groot zijn boek over geschreven heeft, en dat dus monistisch en immanent van karakter is. Het rationalisme, een derde opvatting van leven en wereld, dat al bij de Grieken voorkwam en in de moderne wetenschap hoogtij viert, is tenslotte tot de naturalistische conceptie te herleiden. Beide, naturalistisch en ratio-nalistisch standpunt, zijn relativisme te noemen, in tegenstelling tot het profetische. In dit naturalisme en dit totalitaire monisme met hun gevolg van relativisme zijn de ware wortelen van het syncretisme te vinden met als gevolg o.a. die reeds eerder genoemde tolerantie tussen godsdiensten, die hun verschillen bijkomstig acht, gepaard aan een afkeer van dogmatiek.[7]

Wij willen verschillende van de genoemde –ismen eens wat nader beschouwen. Waar is bijvoorbeeld meer voor te zeggen, voor een dualisme of voor een monisme als hoogste theorie? Wij stemmen voor: een monisme als diepste samenvattend gezichtspunt. Prof. Kraemer, die natuurlijk monotheïst is, moet in zover ook monist zijn. In zover lijkt het *verwijt* van monisme aan het adres van niet-christelijke religies wat zonderling. Wat hij bedoelt is blijkbaar, dat men *binnen* de wereld scherpe onderscheiden moet maken: tussen goed en kwaad (terwijl die andere godsdiensten ook dat relativeren in zover zij allerlei verschijnselen in hun, eigen verband laten gelden, omdat ze er nu eenmaal zijn: men denke bijvoorbeeld aan het begrip "dharma", al noemt hij het niet), tussen de absolute openbaring van de Bijbel en allerlei andere leringen en dan tussen de wereld als geheel en God als het waarlijk transcendente daartegenover. Die andere godsdiensten leggen voor hem te veel de nadruk op de immanentie, het zijn van het goddelijke *in* de natuur; zij maken niet scherp genoeg onderscheid tussen de natuur en God; men zou hun dus, evenals aan Spinoza, die God en de natuur gelijk stelde, pantheïsme kunnen verwijten. Prof. Kraemer, die in een rede aan een zeker bestek gebonden was, noemt het woord "pantheïsme" niet, maar hij

karakteriseert al die andere religies door het woord “naturalisme”: waar dus de natuur en niet God, niet het absolute, op de voorgrond staat, wat dan uitwerkt als een algemeen relativisme.

Het is nodig hier een andere beschouwing tegenover te stellen. Daartoe opperen wij de volgende stellingen.

1e. Er is een Absolute, boven alle veelheid of tegenstellingen.

2e. Dat Absolute werkt, ofschoon het in zichzelf gevestigd blijft, in de wereld, het openbaart zich daarin, is immanent tezelfdertijd als transcendent.[8]

3e. In de wereld, waar overigens allerlei waardeverschillen aanwezig zijn, kan het Absolute zich in principe op elk punt openbaren.

4e. Omgekeerd mag echter geen punt binnen de veelheid op zichzelf als absoluut gezien worden. Met de eerste stelling zal het positieve Christendom het wel eens zijn: het drukt juist de transcendentie Gods uit.

Mag men nu echter zeggen, dat alle andere, “naturalistische” religies tegen deze stelling zouden zijn? Dat lijkt er ons volkomen naast. Onder die andere zijn inderdaad primitieve en natuurreligies.

Maar men moet ook op de beste gedaante van die andere letten. Prof. Kraemer en andere godsdienshistorici geven echter zelf toe, dat bijvoorbeeld het Neoplatonisme tot een monotheïsme kwam, tot een overkoepeling van het veelgodendom. Plotinus formuleert het heel scherp: het Ene, “to hen”, staat boven alle tegenstellingen of veelheid, die het intussen binnen zichzelf voortbrengt. Aan de eis van transcendentie wordt hier volkomen voldaan. Hetzelfde kan gezegd worden van Parabrahman in de Indische en van Tao in de Chinese filosofie. Het schijnt ons daarom volkomen onbillijk om aan het syncretisme als geheel te verwijten, dat het uitsluitend de immanentie op de voorgrond zou stellen.

Ook het verwijt van relativisme überhaupt komt hiermee te vervallen: wie zo nadrukkelijk op de transcendentie, op de volstrektheid, het boven alle tegenstellingen verheven karakter van het Absolute wijzen, zijn geen relativisten purs et simples. En evenmin is dat standpunt antropocentrisch te noemen. Het is natuurlijk wel mogelijk om aan te tonen, dat in al die godsdiensten de gedachte van de goddelijke immanentie een rol speelt (vgl. de tweede stelling) Doch ditzelfde kan gezegd worden van het Christendom, van de profetische religies. Ook zij kunnen, niet buiten de bemoeienis van God met zijn schepping. Daar de transcendentie echter het diepere gezichtspunt vertegenwoordigt – het absolute blijft steeds in zichzelf gevestigd, aan zichzelf gelijk, onverminderd de veelheid of schepping – moet op “monisme” als het diepste, meest blijvende gezichtspunt aanspraak gemaakt worden – ook het Christendom als monotheïsme. “Monisme” als kenmerk van die andere godsdiensten kan derhalve geen afkeuring met zich meebrengen.

Binnen de wereld, binnen de veelheid heersen inderdaad allerlei dualismen, allerlei tegenstellingen. Naast waar en onwaar, schoon en lelijk, is die van goed en kwaad daarvan wel de diepste. Hoe gebroken de wereld als zodanig ook moge zijn, er moet daarin altijd naar waarde-verwerkelijking gestreefd worden. Het ware, goed en schone is *dichter* bij het absolute, bij God dan hun tegendelen. Ook hier behoeft van een relativisme, in slechte zin, van naturalisme in de betekenis van normloosheid geen sprake te zijn, al wijst men ook op de betekenis van goed en kwaad in een bepaald verband en op een bepaald stadium van evolutie (“dharma”). En niettemin, ook al staat het goede enz. dan dichter bij God dan zijn tegendeel, toch staat het Absolute in beginsel achter *elk* punt der openbaring. De Bhagavad Gita laat de Heer niet voor niets zeggen: “Ik ben in het spel van de valse speler, en de pracht van de prachtige dingen ben Ik; Ik ben de overwinning, Ik ben de besluitvaardigheid, en de waarheid der waarachtigen ben Ik.”[9] Tegenover Hem vallen alle verschillen binnen de openbaring weg. Op de tegenspraken, die aldus ontstaan, willen wij thans niet ingaan. Men heeft hier ons inziens wederom met een geval van de “grondparadox” te maken.[10] Waar het hier op aankomt is, dat het Absolute in beginsel achter ieder punt van zijn schepping staat. (Stelling 3) Ook kan elk punt daarvan, laten wij liever zeggen: ieder wezen, zich het Absolute in beginsel realiseren[11], dat bereiken in zijn binnenste, al staan daaraan vaak allerlei praktische moeilijkheden in de weg. Vandaar dat het Absolute dan ook op het ene punt, in het ene wezen méér geopen-

baard is dan in een ander en dat deze meerdere openbaring voor andere wezens een steun en een voorbeeld of prikkel kan zijn. Maar in beginsel kan het vanuit ieder punt bereikt worden of, omgekeerd gezien, zich daarin openbaren. Deze openbaringsleer is zeer belangrijk, ook ten einde een standpunt te bepalen in de tegenstelling tussen "profetische" en "naturalistische" godsdiensten. Het lijkt ons weer een weinig houdbare bewering van Prof. Kraemer dat openbaring in laatstgenoemde bijna geen rol zou spelen. Toen Boeddha de verlichting bereikte, werd er toen in hem soms niet iets geopenbaard?

Het kan natuurlijk zijn dat Prof. Kraemer en de zijnen een heel speciaal soort openbaring op het oog hebben en van daaruit alle andere van nul en gener waarde achten. Hiermee komen wij tot onze vierde stelling: dat geen punt binnen de veelheid als zodanig als absoluut gezien mag worden. In ieder punt kan openbaring zijn. Ieder subject kan het Absolute in zich realiseren. Dat kan voor anderen tot een lichtbaken worden. Zo bestaan er enorme waardeverschillen van punt tot punt. Wie weet is een bepaalde openbaring, bijvoorbeeld die in Jezus Christus, wel volledíger, dieper en van meer betekenis dan alle voorafgaande. Maar het verschil blijft relatief. Terwijl het Absolute of God volledig achter hem stond – evenals in beginsel achter elk punt, - kan er, gezien vanuit de veelheid, nog wel te zijner tijd weer een andere, eventueel nog dieper openbaring komen. Een bepáálde openbaring mag nooit als zodanig als absoluut en als niet relatief maar oneindig waardevoller dan welke ander ook gezien worden. Het moge de áángewezen bron van inspiratie zijn van een zeker mens of een zekere groep of zelfs voor een hele beschaving, betrekkelijk blijft zij als openbaring toch.

Dit is ons inziens *het vrijzinnige* en *redelijke* en *theosofische* standpunt in deze.

Wie dit met ons eens is, zal de poging van Prof. Kraemer om na op de tolerantie en het streven naar de synthese van een universele godsdienst gewezen te hebben, een absolute tegenstelling te construeren tussen profetische godsdiensten als het Christendom (naar zijn opvatting), de Israëlitische godsdienst (met Jahwe uit Deuteronomium) en de Islam enerzijds en anderzijds de syncretistische religies, die in overeenstemming zowel met de eenvoudige Javaan als met de Neo-platoonse wijsgeer ervan uitgaan, dat alle godsdiensten ten slotte gelijk zijn, als niet zeer geslaagd beschouwen, òf tot de mening overhellen dat de vergelijking niet ten gunste van de profetische religies uitvalt. Afgezien nog van het treurige voorbeeld van onverdraagzaamheid en vervolgingszucht, dat profetische religies in de geschiedenis tot heden toe gegeven hebben, is het syncretistische standpunt in elk geval als het ruimere te beschouwen ten opzichte van het "orthodoxe" – waar dit laatste dan ook voorkomt, in een "profetisch" genaamde religie of, zoals ook gebeurt, in een "naturalistische".

Om nog een ander punt aan te roeren: waarom zou *zelfverwerkelijking* zo typisch en afkeurenswaardig ten doel gesteld worden in al de niet-profetische godsdiensten? Als er ergens sprake is van "zelf", van "subject", van "ik", dan moet men altijd vragen: welk, wat voor zelf of subject of ik is bedoeld? Is nu, vragen wij, wat verwerkelijkt wordt in al die andere godsdiensten steeds het lagere zelf? Is het "Ene Zelf" niet in de regel synoniem te achten met "God"? Wat Plotinus in zijn extases verwerkelijkte, was dat zijn *lager*, zijn menselijk zelf? Er is hier geen principieel verschil meer te maken tussen antropocentrisch en theocentrisch: wanneer de mens zich zo verwijdt, dat hij in mystieke vervoering het Ene – "to hen" – beleeft, dan staat bij hem het goddelijke in het middelpunt. De syncretistische gedachte is, dat het goddelijke, dat God zich op velerlei wijzen kan openbaren. Daarbij kunnen zeer wel waardeverschillen optreden, maar deze zijn geen absolute. Met andere woorden: het Absolute zetelt *buiten* de schepping of de veelheid; ondanks de grote heiligheid van bepaalde figuren nooit volledig op een bepaald punt daar*in.* De heiligheid komt door het geconcentreerd zijn op het transcendente, op wat buiten de veelheid staat; wat als bepaalde, concrete figuur daarbinnen valt, is nooit absoluut. Wanneer nu Prof. Kraemer als criterium stelt de aanvaarding van een uitspraak als: "Luister, Israël, Jahwe is onze God, Jahwe alleen", dan zijn aan die uitspraak twee gezichtspunten te onderscheiden. Ten eerste datgene, waarmee wij instemmen, dat er is, wijsgerig uitgedrukt, *één* absoluut betrekkingspunt voor de hele veelheid, een Absolute, dat inderdaad énig is en transcendent ten opzichte van de gehele wereld; religieusgesproken: één God in monotheïstische zin. Het andere gezichtspunt is echter, dat het *onze* God is, de God van Israël, die speciaal over dat volk waakt, Jahwe.

Wij zijn geneigd te zeggen: wat heeft deze stamgod met het Christendom, ja met de gehele mensheid te maken? Waarom grijpt de hooggeleerde schrijver daarop terug als hij het Christendom als de meer waardevolle religie wil karakteriseren tegenover het al te tolerante heidendom? “

wordt vervolgd...

(Uit *Enkele Beschouwingen over Theosofie en Christendom, Poortman, J.J.Poortman, Privaatdocent aan de Rijksuniversiteit te Leiden (1948)*)

Verwijzingen:

1 Vgl. “Bewust eclectisme”. Uitzicht III, 3 p.65 e.v. en in “Variaties op één en meer themata” (Leiden 1947) p.44 e.v.

2 Berlijn 1918

3 Tübingen 1933

4 P.578

5 Deuteronomium 6:4

6 Poortman maakt in zijn artikel gebruik van de Statenvertaling. Omdat onze nieuwsbrief voornamelijk in België wordt gelezen, heb ik het citaat vervangen door de Willibrord-Vertaling (C.V.)

7 T.a.p. pag. 17-23

8 De hierin gelegen tegenspraak is o.i. een geval van de “grondparadox”. Vgl. mijn “Tweeërlei Subjectiviteit”, § 72.

9 Bhagavad Gita, X,36.

10 Vgl. mijn “Nader, mijn God, tot U”, Theosophia jaargang 1943, p.178 e.v. en in “Variaties op één en meer themata”, p.67 e.v.

11 Vgl. “Tweeërlei subjectiviteit”, p.364 e.v.

Belgische Theosofische Vereniging vzw
Geuzenplein 8
1000 Brussel

Aan het begin van het nieuwe jaar 2023 heeft de Nationale Belgische Sectie volgende data vastgelegd, waarop alle leden van harte welkom zijn op de Hoofdzetel te Brussel:

Zaterdag 18 februari 2023 om 15u.: Adyar Day

Op 17 februari 1907 overleed Henry Steel Olcott, medeoprichter van de Theosophical Society. Wat oorspronkelijk als Olcott Day werd herdacht, werd in 1926 door Annie besant, gewijzigd naar Adyar Day

Zaterdag 6 mei 2023 om 15u.: Witte lotusdag

Deze dag herdenken we het overlijden van Helena Petrovna Blavatsky die, op 08 mei 1891, haar pelgrimstocht naar het Licht heeft aangevangen. Gelezen wordt uit de favoriete boeken van Blavatsky: Het Licht van Azië van Sir Edwin Atnold, de Bhagavad Gita en de Stem van de Stilte.

Zaterdag 17 juni 2023 om 10.30u.: Jaarlijkse Gewone Algemene Ledenvergadering

Met deze Gewone Algemene Ledenvergadering, die zoals elk jaar doorgaat in juni, wordt het activiteitenjaar 2022-2023 afgesloten en kan iedereen genieten van een welverdiende vakantie– en rustperiode.

Van harte nodigen we alle leden uit om deel te nemen aan deze Nationale dagen.

Verdere informatie wordt tijdig medegedeeld.

Je moet onderscheid maken tussen wat belangrijk en onbelangrijk is. Onwrikbaar als een rots waar het goed en kwaad betreft, moet je altijd aan anderen toegeven in dingen die er niet op aankomen. Want je moet altijd zachtmoedig en vriendelijk zijn, voor rede vatbaar en inschikkelijk, aan anderen dezelfde volle vrijheid laten waaraan je zelf behoefte hebt.

Drie wegen, één Pad.
Aan de voeten van de Meester
Onderscheidingsvermogen - p 199